HUDUDIY REJALASHTIRISHNING IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA'SIRI: JIZZAX VILOYATI MISOLIDA

Nurbekova Yulduz Akmal qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti tyutori
E-mail: yulduznorbekova977@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23170132

Annotatsiya. Mazkur maqolada hududiy rejalashtirishning hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta’siri Jizzax viloyati misolida tahlil qilinadi. Hududiy rejalashtirishning ishlab chiqarish kuchlarini oqilona joylashtirish, infratuzilmani rivojlantirish, investitsiyalarni jalb qilish, bandlikni oshirish, shahar va qishloq hududlari o‘rtasidagi tafovutlarni kamaytirish hamda aholi turmush darajasini yaxshilashdagi roli yoritilgan. Tadqiqotda Jizzax viloyatining yalpi hududiy mahsuloti, sanoat, qurilish, xizmatlar, qishloq xo‘jaligi va investitsiya ko‘rsatkichlari tahlil qilinadi. Shuningdek, hududning fazoviy rivojlanishini takomillashtirish, aglomeratsion jarayonlarni boshqarish va infratuzilmaviy loyihalarni hududiy rejalashtirish bilan uyg‘unlashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.
Kalit so‘zlar: hududiy rejalashtirish, Jizzax viloyati, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, hududiy siyosat, infratuzilma, investitsiya, urbanizatsiya, aglomeratsiya.

Аннотация. В данной статье анализируется влияние территориального планирования на социально-экономическое развитие регионов на примере Джизакской области. Подчеркивается роль территориального планирования в рациональном распределении производительных сил, развитии инфраструктуры, привлечении инвестиций, росте занятости, сокращении диспропорций между городскими и сельскими районами и повышении уровня жизни населения. В исследовании анализируются показатели валового регионального продукта, промышленности, строительства, услуг, сельского хозяйства и инвестиций Джизакской области. Также разработаны предложения по улучшению пространственного развития региона, управлению процессами агломерации и согласованию инфраструктурных проектов с территориальным планированием.
Ключевые слова: территориальное планирование, Джизакская область, социально-экономическое развитие, региональная политика, инфраструктура, инвестиции, урбанизация, агломерация.

Abstract. This article analyzes the impact of regional planning on the socio-economic development of regions, using the Jizzakh region as a case study. It highlights the role of regional planning in the rational distribution of productive forces, infrastructure development, investment attraction, employment growth, the reduction of disparities between urban and rural areas, and the improvement of the population's standard of living. The study examines indicators related to the Jizzakh region's gross regional product, industry, construction, services, agriculture, and investment. Additionally, proposals are developed to improve the

region's spatial development, manage agglomeration processes, and align infrastructure projects with regional planning.

Key words: regional planning, Jizzakh region, socio-economic development, regional policy, infrastructure, investment, urbanization, agglomeration.

Kirish. Hududlarning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashda hududiy rejalashtirish muhim boshqaruv vositalaridan biri hisoblanadi. Hududiy rejalashtirish orqali mavjud tabiiy, mehnat, moliyaviy va infratuzilmaviy resurslarni hududlar kesimida oqilona taqsimlash, ishlab chiqarish obyektlarini joylashtirish, transport va muhandislik infratuzilmasini rivojlantirish hamda aholi uchun qulay yashash muhitini shakllantirish imkoniyati yaratiladi. Shu sababli zamonaviy hududiy siyosatda iqtisodiy o‘sish bilan bir qatorda fazoviy rivojlanishning muvozanatli tashkil etilishi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O‘zbekistonda hududlarni kompleks rivojlantirish siyosatida har bir hududning mavjud salohiyati va “o‘sish nuqtalari”ni aniqlashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, Jizzax viloyatini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo‘yicha qabul qilingan hujjatlarda tuman va shaharlardagi mavjud muammolar hamda imkoniyatlarni o‘rganish, muhim loyihalarni shakllantirish, sanoat, qishloq xo‘jaligi va xizmatlar sohasining istiqbollarini belgilash vazifalari ko‘zda tutilgan [1].

Jizzax viloyatining iqtisodiy salohiyati so‘nggi yillarda izchil rivojlanib bormoqda. Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda viloyatda yalpi hududiy mahsulot 8,2 foizga, sanoat ishlab chiqarishi 14,3 foizga, qurilish ishlari 20,4 foizga, bozor xizmatlari 14,7 foizga va asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar 10,5 foizga o‘sgan. Shu davrda doimiy aholi soni 1 566 885 kishini tashkil etgan. Mazkur ko‘rsatkichlar hududiy iqtisodiyotda o‘sish jarayonlari mavjudligini ko‘rsatsa-da, ushbu o‘sishning hududlar bo‘yicha mutanosib taqsimlanishi, infratuzilma bilan ta’minlanganlik darajasi, urbanizatsiya jarayonlari va investitsiya loyihalarining fazoviy joylashuvi masalalarini chuqur o‘rganishni talab etadi.

Adabiyotlar tahlili. Hududiy rejalashtirish va uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’siri iqtisodiyot, geografiya, hududiy rivojlanish, shaharsozlik va davlat boshqaruvi fanlari kesishmasida shakllangan kompleks ilmiy yo‘nalishlardan biridir. Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlarda hududiy rivojlanishning samaradorligi nafaqat iqtisodiy o‘sish sur’atlari, balki hududiy resurslardan foydalanish, infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi, aholi joylashuvi, investitsion faollik va hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlar bilan ham bog‘liqligi ta’kidlanadi.

Hududiy rivojlanish nazariyasining shakllanishida J. Friedmannning “markaz–periferiya” konsepsiyasi muhim o‘rin tutadi. Olim hududiy rivojlanishni markaziy va periferik hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalar, ishlab chiqarish kuchlarining joylashuvi va rivojlanish markazlarining shakllanishi bilan izohlaydi. Ushbu yondashuv hududlarda “o‘sish qutblari”ni aniqlash va ularning atrof hududlarga ta’sirini o‘rganish uchun nazariy asos yaratgan [1]. F. Perroux tomonidan ilgari surilgan “o‘sish qutblari” nazariyasida iqtisodiy rivojlanish hudud bo‘ylab bir xil tarzda kechmasligi, balki muayyan ishlab chiqarish markazlari atrofida jamlanishi asoslab berilgan. Mazkur nazariya hududiy rejalashtirishda sanoat markazlari, logistika tugunlari va xizmat ko‘rsatish markazlarini to‘g‘ri joylashtirish orqali iqtisodiy

faollikni boshqa hududlarga yoyish imkoniyatini tushuntiradi [2]. P. Krugmanning yangi iqtisodiy geografiya konsepsiyasida esa iqtisodiy faoliyatning hududiy konsentratsiyasiga transport xarajatlari, bozor hajmi, mehnat resurslari va aglomeratsion samaralar ta'sir ko'rsatishi ta'kidlanadi [3]. Ushbu yondashuv Jizzax viloyatida shahar va tumanlarning o'zaro iqtisodiy aloqalarini, ishlab chiqarish hamda xizmatlarning hududiy joylashuvini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega.

Hududiy rejalashtirish masalalarini zamonaviy nuqtayi nazardan o'rganishda OECD tadqiqotlari alohida ahamiyatga ega. OECD tomonidan ishlab chiqilgan hududiy rivojlanish yondashuvida hududlar o'rtasidagi tafovutlarni faqat moliyaviy transfertlar orqali kamaytirish emas, balki har bir hududning ichki salohiyatidan foydalanish, mahalliy institutlarning imkoniyatlarini kuchaytirish va ko'p darajali boshqaruvni takomillashtirish zarurligi ko'rsatiladi [4]. Mazkur yondashuv Jizzax viloyatining tumanlari bo'yicha mavjud iqtisodiy salohiyatni aniqlash va ularni hududiy rivojlanish strategiyasiga integratsiya qilish uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. World Bank tadqiqotlarida urbanizatsiya, transport infratuzilmasi va hududiy iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik keng yoritilgan. Jahon banki yondashuviga ko'ra, shaharlarning iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish uchun transport, uy-joy, kommunal va ijtimoiy infratuzilmalarni kompleks rejalashtirish zarur [5]. Bu jihat Jizzax shahri va unga tutash hududlarda urbanizatsiya jarayonlarini boshqarishda alohida ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston sharoitida hududiy rejalashtirish masalalari hududlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati bilan uzviy bog'liq. Hududlarni rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlarda hududlarning "o'sish nuqtalari"ni aniqlash, sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarini rivojlantirish, investitsiyalarni jalb qilish, infratuzilmani yaxshilash va yangi ish o'rinlarini yaratish vazifalari belgilangan [6]. Jizzax viloyatiga oid statistik tadqiqotlarda hudud iqtisodiyotining tarkibiy xususiyatlari, yalpi hududiy mahsulot dinamikasi, sanoat, qishloq xo'jaligi, qurilish, xizmatlar va investitsiyalar rivoji tahlil qilingan. Statistik ma'lumotlar viloyat iqtisodiyotida qishloq xo'jaligining salmoqli o'ringa ega ekanligini, shu bilan birga sanoat va xizmatlar sektorining rivojlanish sur'atlari ortib borayotganini ko'rsatadi [7]. Bu esa hududiy rejalashtirishda iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va tarmoqlararo integratsiyani kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, Jizzax viloyatining istiqboldagi rivojlanishiga oid yangi dasturlarda hududlarning fazoviy rivojlanishini rejalashtirish, master-rejalarni ishlab chiqish, transport va muhandislik infratuzilmasini rivojlantirish hamda Jizzax shahri va Sharof Rashidov tumanini yagona aglomeratsiya sifatida rivojlantirishga e'tibor qaratilgan [8]. Mazkur yondashuv hududiy rejalashtirishning zamonaviy bosqichida iqtisodiy rivojlanish bilan fazoviy rivojlanishni o'zaro integratsiya qilish tendensiyasi kuchayayotganini ko'rsatadi.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili hududiy rejalashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini uch asosiy yo'nalishda ko'rib chiqish imkonini beradi: birinchidan, ishlab chiqarish kuchlarini hududiy jihatdan oqilona joylashtirish; ikkinchidan, infratuzilma va transport tizimini iqtisodiy faoliyat bilan uyg'unlashtirish; uchinchidan, hududlarning ichki salohiyatidan foydalanish va hududlararo tafovutlarni kamaytirish. Shu bilan birga, Jizzax viloyati misolida hududiy rejalashtirishning iqtisodiy o'sish, investitsiyalar, bandlik, infratuzilma va aholi turmush darajasiga kompleks ta'sirini birlashtirgan

tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish zarur. Mazkur holat ushbu tadqiqotning ilmiy va amaliy dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot natijalari. Jizzax viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida hududiy rejalashtirishning ta'sirini baholashda, avvalo, asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning dinamikasiga e'tibor qaratish lozim. 2025-yil yakunlari bo'yicha viloyatda yalpi hududiy mahsulot 8,2 foizga o'sgan. Sanoat ishlab chiqarishining 14,3 foizga va qurilish ishlarining 20,4 foizga o'sishi hududda ishlab chiqarish hamda infratuzilmaviy faollikning yuqoriligini ko'rsatadi. Bozor xizmatlari 14,7 foizga, asosiy kapitalga investitsiyalar esa 10,5 foizga oshgan.

1-jadval. Jizzax viloyatining asosiy ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	2025-yilda o'zgarish
Yalpi hududiy mahsulot	+8,2 %
Sanoat ishlab chiqarishi	+14,3 %
Qurilish ishlari	+20,4 %
Bozor xizmatlari	+14,7 %
Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi	+4,4 %
Asosiy kapitalga investitsiyalar	+10,5 %
Chakana savdo aylanmasi	+8,6 %
Aholining real umumiy daromadlari	+7,0 %
Eksport	+27,1 %

Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida tuzildi.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, hudud iqtisodiyotida eng yuqori o'sish qurilish, xizmatlar va sanoat sohalarida kuzatilgan. Bu esa hududiy rejalashtirishda ishlab chiqarish va infratuzilma obyektlarini o'zaro uyg'un joylashtirish masalasining dolzarbligini oshiradi. 2024-yil yakunlari bo'yicha Jizzax viloyatining yalpi hududiy mahsuloti 43 057,9 mlrd so'mni tashkil etib, o'sish sur'ati 5,3 foiz bo'lgan. YHM tarkibida qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligining ulushi 40,5 foiz, xizmatlarning ulushi 36,0 foiz, sanoatning ulushi 17,3 foiz va qurilishning ulushi 6,2 foizni tashkil etgan.

Mazkur tarkib Jizzax viloyati iqtisodiyotida qishloq xo'jaligining hali ham katta ulushga ega ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, sanoat va xizmatlar ulushini oshirish hudud iqtisodiyotini diversifikatsiya qilishning muhim yo'nalishi hisoblanadi.

Hududiy rejalashtirishning asosiy ta'sir yo'nalishlari. Hududiy rejalashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini quyidagi mexanizm orqali ifodalash mumkin:

Hududiy salohiyatni baholash → hududlarni funksional ixtisoslashtirish → infratuzilmani rivojlantirish → investitsiyalarni jalb qilish → ishlab chiqarish va xizmatlarni kengaytirish → bandlik va daromadlarni oshirish → hududning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta'minlash.

Jizzax viloyatida bunday yondashuvning amaliy ahamiyati ayniqsa yuqori. Chunki hududning ayrim qismlarida sanoat va xizmatlar uchun, boshqa hududlarida esa qishloq xo'jaligi, turizm va logistika uchun qulay shart-sharoitlar mavjud. 2026–2027-yillarga mo'ljallangan rivojlantirish dasturida viloyatda sanoat, qishloq xo'jaligi, xizmatlar va turizmni rivojlantirish, transport hamda muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasini yaxshilash, mahallalar ixtisoslashuvini chuqurlashtirish kabi yo'nalishlar belgilangan. Ayniqsa, mazkur hujjatda Jizzax viloyatining hududiy rejalashtirish strategiyasini ishlab

chiqish hamda G‘allaorol, Zafarobod va Baxmal tumanlari bo‘yicha fazoviy va master rejalarni shakllantirish vazifalari belgilangan. Jizzax shahri va Sharof Rashidov tumanini yagona aglomeratsiya sifatida rivojlantirish bo‘yicha bosh reja ishlab chiqish ham nazarda tutilgan. Bu jarayon hududiy rejalashtirishning oddiy yer ajratish yoki qurilish loyihalarini joylashtirishdan kengroq tushuncha ekanligini ko‘rsatadi. U iqtisodiy faoliyat, aholi joylashuvi, transport, uy-joy, ijtimoiy obyektlar va ekologik muhitni yagona fazoviy tizimda boshqarishni nazarda tutadi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari hududiy rejalashtirish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Jizzax viloyatida sanoat va qurilishning yuqori sur’atlarda o‘sishi ishlab chiqarish hududlarini transport, energetika, suv ta’minoti va boshqa infratuzilmalar bilan uyg‘unlashtirish zaruratini kuchaytirmoqda. Hududiy rejalashtirishning samaradorligi, avvalo, hududlarning o‘ziga xos iqtisodiy salohiyatini hisobga olishga bog‘liq. Masalan, qishloq xo‘jaligi rivojlangan hududlarda qayta ishlash sanoati va logistika markazlarini rivojlantirish orqali qo‘shimcha qiymat zanjirini shakllantirish mumkin. Turizm salohiyati yuqori hududlarda esa transport, mehmonxona, savdo va xizmat ko‘rsatish infratuzilmasini kompleks rivojlantirish talab etiladi. Shuningdek, hududiy rejalashtirish ijtimoiy rivojlanish bilan ham chambarchas bog‘liq. Yangi ishlab chiqarish korxonalarining tashkil etilishi yangi ish o‘rinlarini yaratadi, biroq bu jarayon uy-joy, maktab, maktabgacha ta’lim tashkilotlari, tibbiyot va transport xizmatlari bilan ta’minlash masalalarini ham parallel hal qilishni talab qiladi.

Jizzax shahri va Sharof Rashidov tumanini yagona aglomeratsiya sifatida rivojlantirish tashabbusi hududiy rejalashtirishning zamonaviy shakllaridan biri sifatida baholanishi mumkin. Bunday yondashuv shahar va unga tutash hududlarning mehnat bozori, transport oqimlari, uy-joy va xizmatlar tizimini o‘zaro integratsiyalash imkonini beradi. Shu bilan birga, hududiy rivojlanishning barqarorligini ta’minlash uchun iqtisodiy o‘sish va ekologik muvozanat o‘rtasidagi nisbatni ham hisobga olish zarur. Ayniqsa, sanoat va qurilishning jadal rivojlanishi tabiiy resurslardan foydalanish, chiqindilarni boshqarish va yashil hududlarni saqlash masalalarini hududiy rejalashtirish jarayoniga integratsiya qilishni talab etadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, hududiy rejalashtirish Jizzax viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini jadallashtirish, mavjud resurslardan samarali foydalanish va hududlar o‘rtasidagi rivojlanish tafovutlarini kamaytirishda muhim omil hisoblanadi. Jizzax viloyatida 2025-yilda yalpi hududiy mahsulotning 8,2 foizga, sanoat ishlab chiqarishining 14,3 foizga, qurilishning 20,4 foizga va bozor xizmatlarining 14,7 foizga o‘sishi hudud iqtisodiyotida faol rivojlanish jarayonlari mavjudligini ko‘rsatadi. Kelgusida hududiy rejalashtirishni faqat iqtisodiy obyektlarni joylashtirish vositasi sifatida emas, balki iqtisodiyot, aholi joylashuvi, transport, infratuzilma, ekologiya va ijtimoiy xizmatlarni yagona fazoviy tizimda boshqarish mexanizmi sifatida takomillashtirish maqsadga muvofiq. Jizzax viloyatida fazoviy va master rejalarni ishlab chiqish, Jizzax shahri va Sharof Rashidov tumanini aglomeratsiya sifatida rivojlantirish hamda tumanlarning iqtisodiy ixtisoslashuvini chuqurlashtirish hududning uzoq muddatli raqobatbardoshligini oshirish uchun muhim imkoniyat yaratadi. Shunday qilib, hududiy rejalashtirishning samarali tashkil etilishi investitsiyalarni hududlarga oqilona yo‘naltirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, infratuzilmani

rivojlantirish va aholi turmush darajasini oshirish orqali Jizzax viloyatining barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. 2022–2026-yillarda Jizzax viloyati hududlarini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida, 213-son qaror, 2022-yil 26-aprel.
2. OECD. Regional Development Policy and Territorial Development. Paris: OECD Publishing.
3. World Bank. Cities in Transition: World Development Report. Washington, DC: World Bank.
4. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Jizzax viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy holati raqamlarda, 2026-yil 18-fevral.
5. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Jizzax viloyatining yalpi hududiy mahsuloti, 2024.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2026–2027-yillarda Jizzax viloyatini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishni jadallashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida, PQ-35-son qaror, 2026-yil 30-yanvar.
7. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Jizzax viloyatida yalpi hududiy mahsulot ko‘rsatkichlari, 2023–2024-yillar statistik ma’lumotlari.